

UDK 329(497.5)“1840“
Primljeno: 2. 3. 2015.
Prihvaćeno: 20. 5. 2015.
Izvorni znanstveni rad

Društvena struktura Horvatsko-vugerske stranke*

Arijana Kolak Bošnjak
Hrvatski institut za povijest
Opatička 10
10000 Zagreb
Republika Hrvatska
E-adresa: akolak@isp.hr

Rad prikazuje društvenu strukturu Horvatsko-vugerske stranke, preispituje dosadašnja tumačenja uloge plemstva u oblikovanju njezine politike te daje nove smjernice istraživanja.

Ključne riječi: Horvatsko-vugerska stranka, društvena struktura, 1840-e godine, članovi, pristaše, plemstvo, građanstvo

Uvod

Horvatsko-vugerska stranka osnovana je 1841. godine, a s djelovanjem je prestala u svibnju 1848. godine kada ju je uslijed borbi s hrvatskim političkim pokretom ban Jelačić nasilno rastjerao. Ona se u političkome smislu zalagala za jedinstvo s Ugarskom, a u nacionalnoj ideologiji prihvatila je ideju stvaranja jedinstvene mađarske političke nacije na teritoriju povijesne Ugarske, koju je zagovarala mađarska liberalna opozicija na čelu s Lajosem Kossuthom.¹ U etničkome smislu

* Ovaj rad doraden je dio neobjavljene disertacije „Horvatsko-vugerska stranka 1841.-1848.“, koja je obranjena u lipnju 2012. godine na Odsjeku za povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Rad se temelji na poglavlju „Društvena pripadnost pristaša Horvatsko-vugerske stranke“ iz kojega su preuzete utvrđene činjenice, dok su promišljanja doradena.

¹ D. Šokčević iznio je sumnju koliko su članovi Horvatsko-vugerske stranke stvarno i u potpunosti prihvatili ideju mađarske političke nacije. Naime, on smatra da se njihovo prihvaćanje te ideologije zapravo iskazivalo tek vanjskim znakovima simpatije, ali da stvarno nisu bili, na primjer, za uvođenje mađarskoga jezika kao nastavnoga u hrvatske škole. D. Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata: kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugoga* (Zagreb: Naklada Pavičić, 2006), 75-76. Bilo bi zanimljivo detaljnije analizirati odnos članova Horvatsko-vugerske stranke prema ideji mađarske političke nacije, za što je nužno napraviti dodatna istraživanja, no i njihovo javno iskazivanje simpatija prema toj ideologiji bilo je dovoljno da privuče određeni broj članova i pristaša na toj osnovi.

njezini članovi određivali su se kao „pravi Horvati“ temeljeći svoj etnički identitet na pripadnosti vrlo uskome prostoru civilne Hrvatske. U svome političkom djelovanju nisu se previše doticali društvenih pitanja, tek su zagovarali pravo proširenja nekih plemićkih prava na neplemiće, na primjer da honoraciori, to jest neplemićki intelektualci imaju pravo vršiti javne službe, a u vjerskome pitanju zalagali su se za to da protestanti i židovi također mogu steći građanska prava na prostoru banske Hrvatske.

S obzirom da Horvatsko-vugerska stranka nije bila stranka u suvremenome smislu, to jest nije imala pisani program, organizaciju, a ni formalno članstvo,² društvenu strukturu njezinoga članstva analizirat ću putem posrednih podataka. Kao najvažnija baza tih podataka poslužio mi je popis članova Zagrebačkoga kazina, koji je predstavljao glavno okupljalište članova i pristaša Horvatsko-vugerske stranke te nedatirani popis plemića i neplemića po stranačkoj pripadnosti, koji se nalazi u ostavštini Ljudevita Gaja.³ Uz to, za usporedbu članstva važan je i popis emigranata iz 1848., koji je na temelju izvorne građe izradio Vladimir Koščak.⁴

No, kako se sastav Kazina i stranke mijenjao, te promjene mogu se također pratiti samo posrednim putem jer se popis članova Kazina odnosi tek na 1842. godinu pa sam kao pomoćne izvore koristila novine, korespondenciju, izjave pojedinaca, različite druge dokumente i dnevnik pokušavajući utvrditi je li tijekom čitavoga perioda djelovanja Horvatsko-vugerske stranke njezina društvena struktura ostala uglavnom ista ili je u nekome periodu došlo do njezine drastičnije promjene. Iz tih podataka zatim sam preispitala neka stajališta o Horvatsko-vugerskoj stranci koja su zastupana u našoj historiografiji, a koja su se uglavnom temeljila na svjedočanstvima njezinih političkih protivnika iliraca nastojeći dati nove smjernice u daljnjemu istraživanju Horvatsko-vugerske stranke.

Suvremenici i historiografija o društvenome sastavu Horvatsko-vugerske stranke

Već su suvremenici društveni sastav Horvatsko-vugerske stranke prepoznali kao najvažniji čimbenik koji je utjecao na oblikovanje njezinoga programa i djelovanja.

² U političkoj znanosti prihvaćeno je mišljenje da su političke stranke moderna društvena tvorba iako postoje politolozi koji priznaju postojanje stranaka u svim političkim sustavima. Više: Anđelko Milarđović, *Uvod u politologiju* (Osijek; Zagreb; Split: Pan liber, 1997), 118. Vladimir Goati, *Političke partije i partijski sistemi* (Podgorica: Fakultet političkih nauka, Univerzitet Crne Gore, 2008), 30-31. Rainer-Olaf Schultze, „Stranka“, u *Politološki rječnik: država i politika* ur. Dieter Nohlen, (Osijek; Zagreb; Split: Pan liber, 2001), 438.

³ Navedeni popis vjerojatno je napravio sam Gaj, ali moguće je da je to učinio i netko drugi po njegovoj narudžbi. Hrvatska (dalje: HR), Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb (dalje: NSK), Zbirka rijetkosti (dalje: ZR), *Ljudevit Gaj. Različiti politički spisi nađeni u ostavštini*, br. 70.

⁴ Popis se nalazi na kraju članka „Madžaronska emigracija 1848.“, *Historijski zbornik* 1-4 (1950), 122-123.

Tkalac je tako u svojim *Uspomenama* članove i pristaše Horvatsko-vugerske stranke uočio isključivo među plemstvom: „(...) Mađaroni su potjecali od visokog i nižeg plemstva (...). (...) visoko plemstvo bilo je mađaronsko, a isto tako i magnati u četvrtini (‘‘viertelmagnati’’).“⁵ Rakovac u svome *Malom katekizmu* također članove Horvatsko-vugerske stranke vidi uglavnom među plemstvom: „Jedan, nu ne baš veliki dio Hrvatah, ponajviše plemićah, odrekavši se svoje sebi prirodjene narodnosti i jezika, hoće čelom narodu jezik i narodnost magjarsku da nametne.“⁶ Iz posljednjega citata jasno je da su zbog plemićkoga sastava Horvatsko-vugerske stranke njihovi politički protivnici, članovi i pristaše Ilirske (Narodne) stranke, kojima je pripadao i Rakovac, stranku optuživali ponajprije za mađarizam (mađarofilstvo, mađaronstvo) zbog privrženosti mađarskome plemstvu. Tome su pridodane i optužbe za konzervativizam, koji se automatski pripisivao plemstvu, zbog uvriježene tradicije da ono želi očuvanje staroga feudalnog društvenog i političkog sustava: „(...) ein Theil des höhern Adels ist es (...), welcher aus aristokratischem Hochmuth oder aus instinctartigem Haß gegen das vermeintlich demokratische Element des Illyrismus lieber unbedingt Anschluß will an die Usurpation einer fremden, als an die naturrechtmäßige Vertheidigung der angeborenen Nationalität. (...) dieser Adel ist es, der die jedem echten Croaten heiligen Municipalrechte willig in die Schanze schlagen möchte, nur um das geträumte Schreckgespenst der Gefährdung seiner constitutionellen Rechte zu verscheuchen, um den wirklichen Einfluß der sich durch ihre Bildung emancipirenden Mittelclassen zurückzudrängen.“⁷

Hrvatska historiografija preuzela je takva tumačenja te je Horvatsko-vugersku stranku često označavala kao stranku konzervativnoga plemstva.⁸ Najdetaljnije se

⁵ Imbro Ignjatijević Tkalac, *Mladenačke uspomene iz Hrvatske (1749-1823; 1824-1843)*, prip. Andrea Feldman, (Karlovac: Gradska knjižnica „Ivan Goran Kovačić“, Matica hrvatska, 2002), 177-178.

⁶ Dragutin Rakovac, „Mali katekizam za velike ljude“, u *Hrestomatija liberalnih ideja u Hrvatskoj. Liberalna misao u Hrvatskoj II* ur. Tihomir Cipek i Josip Vrandečić, (Zagreb: Friedrich-Naumann-Stiftung, 2004), 99.

⁷ Jedan dio visokoga plemstva onaj je koji se zbog svoje aristokratske oholosti ili zbog instinktivne mržnje protiv tobožnjih demokratskih elemenata ilirizma želi radije bezuvjetno priključiti stranoj uzurpaciji nego prirodnoj obrani prirodne narodnosti. (...). To je plemstvo ono koje svakome pravom Hrvatu dobrovoljno želi ukinuti sveta municipalna prava samo da preplaši zamišljene aveti ugroženosti njegovoga ustavnog prava te da suzbije stvarni utjecaj srednjega staleža, koji se uz pomoć svoje obrazovanosti emancipirao. *Der politische Parteienkampf in Kroatien. Eine Relation an das deutsche Publicum von einem Croaten* (Leipzig: J. A. Berth, 1844), 9. Vidi još i Mijo Krešić, *Autobiografija* (Karlovac: Gradska knjižnica „Ivan Goran Kovačić“, 2005), 82.

⁸ Đuro Šurmin, „Sjeni Ljudevita Gaja“, *Zvono: opća smotra* 16 (1909), 459. Jaroslav Šidak, „Stranački odnosi u Hrvatskoj prije 1848.“, u *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća* (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest, 1973), 142. Isti, „Stranke političke – Hrvatska“, u *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 8, (Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1971), 171. Nikša Stančić, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću* (Zagreb: Barbat, 2002), 102-103, 172. Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske* (Zagreb: August Cesarec, 1990), 60. Isti, *Kultura Hrvata kroz 1000 godina drugi svezak* (Zagreb: Globus, 1980), 221. Stjepan Matković, „Obilježja političko-stranačkih kretanja u banskoj Hrvatskoj, Dalmaciji, Istri i Bosni i Hercegovini 1842.-1914.“, u *Programatski dokumenti Hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842. - 1914* ur. Tihomir Cipek i Stjepan Matković, (Zagreb: Disput, 2006), 56.

društvenim sastavom Horvatsko-vugerske stranke bavio Vaso Bogdanov, koji je u svojoj knjizi *Historija političkih stranaka*, oslanjajući se na rad mađarskoga povjesničara Gy. Miskolczyja, razradio društveni sastav Horvatsko-vugerske stranke. Iako Bogdanov u radu nije koristio konkretne podatke o članovima stranke, ipak je ustvrdio da je njezin društveni sastav bio heterogen, to jest da se njezino članstvo sastojalo od pripadnika različitih društvenih staleža. No, u daljnjoj analizi stranke, prije svega njezinoga djelovanja, kretao je od plemićke većine kao temelja iz kojega je izvodio negativne zaključke o njoj te ju je, između ostaloga, označio kao konzervativnu stranku koja je za glavni politički cilj imala očuvanje feudalnoga državnog i društvenog uređenja.⁹

S druge strane, suvremenici iz tabora Horvatsko-vugerske stranke ostavili su nam nešto drugačija svjedočanstva o društvenome sastavu svoje stranke od iliraca. Tako je E. Zerpak zapisao: „Die Elite des kroatischen Adels (...) reichten sich (...) zu diesem Zwecke die Hände, und bildeten aus dem sonstigen Adel und Bürgerstande einen dichten Kreis um sich, (...).“¹⁰ Dakle, plemićka elita, to jest visoko plemstvo imalo je glavnu ulogu u formiranju Horvatsko-vugerske stranke, ali se u njoj, osim ostaloga plemstva, okupilo i građanstvo. Prema svjedočanstvu toga suvremenika njihov glavni cilj bio je suprotstaviti se ilirskim nastojanjima.

Društvena struktura banske Hrvatske u prvoj polovici 19. stoljeća

Društvena struktura stranke u predožujskom razdoblju zaista je mogla imati odlučujuću ulogu u pozicioniranju stranke na političkoj sceni banske Hrvatske jer je do 1844. godine pripadnost određenome staležu o(ne)mogućavala sudjelovanje u političkome životu zemlje, što je direktno moglo utjecati na osvajanje vlasti. Ipak, to je vrijeme kasnoga feudalizma u kojemu se staleški društveni sustav već rastakao, a uloga građanskoga staleža, napose intelektualnoga sloja koji se razvija unutar njega, u cjelokupnome društvenom životu bila je sve važnija pa tako i njegov utjecaj na politički život zemlje. Vidljivo je to već od polovice 1830-ih kada se mladi neplemićki intelektualci vrlo aktivno uključuju u procese oblikovanja i promoviranje nacionalne ideologije, a napose nakon 1844. godine kada honorarij, to jest neplemićki intelektualci dobivaju pravo sudjelovanja u vršenju javnih i državnih službi. To je prije svega pomoglo jačanju Narodne stranke, u čijemu se članstvu nalazio veliki broj upravo pripadnika toga društvenog sloja, koji je uz plemićke intelektualce bio i glavna snaga te stranke.¹¹

⁹ Vaso Bogdanov, *Historija političkih stranaka u Hrvatskoj od prvih stranačkih grupiranja do 1918.* (Zagreb: Novinarsko izdavačko poduzeće, 1958), 267-279.

¹⁰ („Elita hrvatskoga plemstva (...) pružila si je (...) s tim ciljem ruke i od drugog plemstva i građanstva stvorila oko sebe zbijeni krug (...).“) *Geschichte des Illyrismus oder der südslavischen Antagonismus gegen die Magyaren* (Leipzig: Verlag von Gustav Mayer, 1849), 76-77.

¹¹ A. Szabo navela je da je u Čitaonicu ilirsku u Zagrebu do 1842. godine pristupilo 217 članova, od kojih su prema socijalnome sastavu najbrojniju skupinu činili svećenici, zatim činovnici, pa odvjjet-

Uloga plemstva u političkome životu banske Hrvatske bila je do 1848. godine zajamčena staleškim ustavom, koji je hrvatsko plemstvo definirao kao „hrvatski politički narod“ i kao takvo ono je imalo isključivo pravo sudjelovanja u političkome životu zemlje, odnosno ono je obnašalo upravne i sudske službe, koje tada još nisu bile razdijeljene, sudjelovalo je u radu županijskih skupština i Hrvatskoga sabora i na taj je način ono odlučivalo o sudbini zemlje.¹²

No, hrvatsko je plemstvo, kao i plemstvo u ostalim dijelovima Habsburške Monarhije, bilo unutar sebe rasloženo pa je i položaj unutar plemićke staleške hijerarhije određivao mogućnost snažnijega odnosno slabijega utjecaja na političke prilike.¹³ Plemićku elitu predstavljali su velikaši ili magnati, kojima su od titularnoga plemstva pripadali baruni, grofovi, kneževi i vojvode, a po dužnosti, to jest po funkciji koju su vršili u državnoj i javnoj službi pripadali su im ban, dvorski dostojanstvenici i veliki župani. Oni su imali pristup najvišim državnim službama te zajamčeno mjesto i glas u Hrvatskome saboru, a bili su i najbogatiji plemići. U staleškoj hijerarhiji zatim je slijedilo plemstvo s pridjevcima vitez, plemeniti ili samo „von“. Ono je ekonomski slabije stajalo, a vršenje državnih funkcija bilo

nici, a nakon njih vojni funkcionari zaposleni kod Generalkomande, pa trgovci i veletrgovci te grofovi i vlastelini i na kraju profesori i učitelji, dok za jedanaest osoba nije mogla utvrditi socijalnu pripadnost. Agneza Szabo, „Hrvatske središnje preporodne institucije na zagrebačkom Gradecu i njihov utjecaj na modernizaciju u razdoblju 1835 – 1848. godine“, u *Zagrebački Gradec 1242. – 1850.* ur. Ivan Kampuš, Lujo Margetić, Franjo Šanjek, (Zagreb: Grad Zagreb, 1994), 399. S obzirom da je Ilirska čitaonica imala također i političku ulogu, to jest bila je okupljalište članova i pristaša Ilirske stranke, ovi podaci vrlo su zanimljivi za usporedbu s društvenom strukturom članstva Horvatsko-vugerske stranke. No, ipak treba upozoriti na oprez prilikom uporabe ovih podataka jer se oni ne bi smjeli upotrebljavati kao konačan popis članova Ilirske stranke, zato što su do 1841. godine i neki članovi Horvatsko-vugerske stranke bili učlanjeni u Ilirsku čitaonicu te treba uzeti u obzir da su neke osobe istupile iz njezina članstva. Osim toga, treba imati na umu da je Ilirska stranka imala daleko širi teritorijalni djelokrug pa njezinu društvenu strukturu ne može odrediti članstvo tek jedne čitaonice. Usp. i : Konrad Clewing, *Staatlichkeit und nationale Identitätsbildung: Dalmatien in Vormärz und Revolution* (München: Oldenbourg, 2001), 195, koji je spomenuo da je uz ilirski pokret pristajalo srednje plemstvo i inteligencija, ali upozorio je i na širi teritorijalni opseg na koji su ideje iliraca imale utjecaj. Sve u svemu, valjalo bi napraviti detaljnu analizu društvenoga sastava članova Ilirske, tj. Narodne stranke, što još uvijek nedostaje. Velik broj svećenika može se objasniti, kako je upozorio Jaroslav Šidak, upravo time da neplemići nisu mogli obavljati državne i javne službe, osim onih u slobodnim kraljevskim gradovima, pa im je svećenički stalež to omogućavao. „Regia Scientiarum Academia“, u *Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti* ur. Blagota Drašković, (Zagreb: Školska knjiga, 1981), 180.

¹² Ivan Beuc, *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije* (Zagreb: Pravni fakultet; Centar za stručno usavršavanje i suradnju s udruženim radom, 1985), 186-188. Wolfgang Kessler, *Politik, Kultur und Gesellschaft in Kroatien und Slawonien in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts: Historiographie und Grundlagen* (München: Oldenborug, 1981), 83.

¹³ Ta raslojenost proizlazila je iz različitih okolnosti vezanih uz teritorijalni razvoj Monarhije, odnosno posebnost pojedinih njezinih područja, uz poziciju Habsburgovaca kao vladara i provođenje njihovih interesa, a uzrokovala je nastanak plemstva različitoga pravnog, političkog i društvenog statusa. Hannes Stekl, „Zwischen Machtverlust und Selbstbehauptung. Österreichs Hocharistokratie vom 18. bis ins 20. Jahrhundert“, 145-147. Usp. i Gerhard Dilcher, „Der alteuropäische Adel – ein verfassungsgeschichtlicher Typus?“, 66-69. Oba rada u *Europäischer Adel 1750-1950* ur. Hans-Ulrich Wehler, (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1990 (Geschichte und Gesellschaft: Sonderheft; 13)). Vidi i Beuc, *Povijest institucija*, 186-188.

im je ograničeno na one niže. Politički su aktivni bili u županijskim skupštinama iz kojih su birali svoje predstavnike za Hrvatski sabor pa su tako na posredan način izražavali svoju političku volju. Najnižoj kategoriji plemstva pripadali su seljaci-plemići, koji su 1819. godine dobili pravo pojedinačnoga sudjelovanja na županijskim skupštinama. S obzirom na to, pojavom stranaka početkom 1840-ih njihova uloga u političkom životu banske Hrvatske također je postala izuzetno važna jer su njihovi glasovi odlučivali o pobjedi pojedine stranke u borbi za vlast u županiji. Svakodnevnim načinom života i odijevanja te svojim ekonomskim položajem kao i neobrazovanošću seljaci-plemići bili su slični običnim seljacima. Ipak, posjedovali su neke plemićke povlastice koje su ih razlikovale od običnih seljaka. Tako su bili oslobođeni od plaćanja poreza i od odlaska na tlaku, a imali su i pravo nošenja oružja. Upravo to posljednje pravo bilo je kobno za političke sukobe tijekom 1840-ih godina jer je dovelo i do krvavih sukoba sa smrtnim posljedicama. Zbog svega navedenoga seljaci-plemići bili su izvanredan „materijal“ za manipuliranje, što su iskoristile obje hrvatske stranke.¹⁴

Vodećoj društvenoj eliti pripadali su i nositelji viših funkcija unutar Katoličke crkve, dijecezanski i titularni biskupi, opati te prepošti kaptola i samostana, koji su posjedovali plemićko dobro, a zajedno su nazivani prelatima. Oni su zapravo činili prvi stalež.¹⁵

Građanstvo u banskoj Hrvatskoj tijekom 1840-ih godina još je uvijek imalo karakter feudalnoga, staleškoga građanstva, kojemu su najvažniji pečat davali obrtnici, a uz njih i trgovci, ali sve važniju ulogu dobili su i mladi intelektualci, koji su postali pokretači političkih i društvenih promjena, a koje će dovesti i do rušenja feudalnoga sustava 1848. godine.¹⁶

Seljaci, koji su se nalazili na dnu društvene ljestvice, bili su isključeni iz svih političkih i društvenih inicijativa.

Društvena struktura Horvatsko-vugerske stranke

Društvena struktura Horvatsko-vugerske stranke analizira se na temelju sakupljenih podataka o njezinome članstvu. Iako nisam uspjela u potpunosti rekonstruirati članstvo Horvatsko-vugerske stranke niti promjene koje su se u njemu događale, ipak su podaci o njezinim članovima i pristašama koje posjedujem bili

¹⁴ Iskra Iveljić, *Banska Hrvatska i Vojna krajina od prosvijećenog apsolutizma do 1848. godine* (Zagreb: Leykam international d.o.o., 2010), 94. J. Šidak, „Turopoljsko seljačko plemstvo i ilirski pokret“, *Kaj – časopis za kulturu i prosvjetu* 5-6 (1974), 34. Slična sistematizacija plemstva postojala je i u Ugarskoj. Usp. András Gergely, „Der ungarische Adel und der Liberalismus im Vormärz“, u *Liberalismus im 19. Jahrhundert: Deutschland im europäischen Vergleich* ur. Dieter Langewiesche, (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht (Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft: Bd. 79), 1988), 461-462.

¹⁵ Beuc, *Povijest institucija*, 187. Iveljić, *Banska Hrvatska i Vojna krajina*, 83-84.

¹⁶ Iveljić, *Banska Hrvatska i Vojna krajina*, 100-103.

dovoljni za detaljniju analizu njezine društvene strukture te iznošenje nekih općih zaključaka vezanih uz tu temu.

Pripadnici najuglednijih hrvatskih obitelji poput Draškovića, Erdödyja, Raucha, Oršića, Sermagea i Vojkffyja bili su u članstvu Horvatsko-vugerske stranke. To se vidi iz svih već navedenih izvora. Iz njihovih redova formirano je i vodstvo Horvatsko-vugerske stranke koje su činili, na primjer, Aleksandar Drašković, Levin i Đuro Rauch te Ivan Nepomuk Erdödy. No, neki od pripadnika tih najbogatijih obitelji tijekom vremena počeli su se udaljavati od stranke zbog različitih razloga, najvjerojatnije ponajviše zbog promjene političkih okolnosti te su napustili njezino članstvo i pridružili se ilircima/narodnjacima. Neki pripadnici tih obitelji tijekom čitavoga navedenog perioda dvojili su kojoj bi se stranci priključili pa se tako Ivan Nepomuk Drašković, brat A. Draškovića, jednoga od vođa Horvatsko-vugerske stranke, nije mogao odlučiti u koju bi se stranku učlanio. Razloge njegove neodlučnosti možemo tek nagađati, ali vjerojatno je ona proistekla iz toga što je većina članova njegove obitelji u početku pristala uz Horvatsko-vugersku stranku, a njega su možda više privlačile ideje iliraca, što je moglo biti rezultat i njegova svećeničkog poziva jer su ilirske ideje među svećenstvom bile raširenije od onih Horvatsko-vugerske stranke. Postoji, naravno, i treća mogućnost, a to je da mu se uopće nije svidjela politizacija koja je zavlada u svim segmentima života, koja je praktički prisiljavala pojedinca da odabere stranu pa se on svojom neodlučnošću opirao tako zadanim obrascima ponašanja.¹⁷

U vodstvu stranke, dakle, bili su najzastupljeniji pripadnici najvišega društvenog sloja, to jest aristokracije. No, osim navedenih, u vodstvu stranke našao se i jedan plemić, turopoljski komeš Antun Danijel Josipović. Ovdje je važno još jednom upozoriti na činjenicu da su do 1844. godine jedino plemići imali pravo aktivno sudjelovati u političkom životu zemlje te da su se upravo zbog te mogućnosti pojedini plemići, koji su bili vrlo aktivni u radu Sabora i županijskih skupština, a pripadali su članstvu Horvatsko-vugerske stranke, nametnuli u javnosti kao njezine vođe. S druge strane, prema statutu Zagrebačkoga kazina obavljanje pojedinih funkcija unutar njega nije uvjetovano staleškom pripadnošću pa su se na njegovome čelu našli i neki neplemići, što upućuje na to da su se oni mogli vrlo aktivno uključiti i u organizaciju djelovanja stranke.

Od velikaša su članstvu stranke pripadali knez Filip Batthyán, grofovi Aleksandar Drašković, Karlo Drašković, Franjo Drašković, Juraj Drašković Stariji, Juraj Drašković Mlađi, Teodor Drašković te Stjepan Drašković. Nadalje grofovi Erdödy: Aleksandar, Anton, Kajetan, Juraj i Ivan Nepomuk, grof Karlo Festetić,

¹⁷ Hrvatska (dalje: HR), Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA), f. 711, *Obitelj Drašković* (dalje: OD), k. 66, Pismo Aleksandra Draškovića bratu Ivanu Nepomuku od 7. XI. 1844. godine. O političkoj atmosferi u banskoj Hrvatskoj vidi Ante Starčević, *Nekolike uspomene* (Zagreb: Tisak narodne tiskarne, 1870), 1.

grof Franjo Gyulay, barun Juraj Jelačić, grof Vilim Oršić, baruni Aleksandar, Juraj i Levin Rauch, grofovi Dionis i Oto Sermage te grof Sigismund Voikffy.

Iako su se na popisu Kazina našli još neki velikaši poput Jurice Oršića ili Franje Kulmera, zbog njihovoga političkog djelovanja, ali i drugih razloga, ne možemo ih smatrati članovima Horvatsko-vugerske stranke. Isto tako, članom Horvatsko-vugerske stranke ne možemo smatrati ni Ivana Draškovića, zbog već spomenutih razloga, iako se našao na popisu članova Zagrebačkoga kazina. Konkretno članstvo grofova Ladislava i Petra Pejačevića, grofa Heinricha Khuena i grofa Nikole Szécsena kao slavonskih velikaša upitno je iako ne treba sumnjati u njihovu podršku stranci.

U članstvu Horvatsko-vugerske stranke bili su daleko najzastupljeniji plemići, koji su obavljali različite funkcije u županijskim magistratima i druge javne službe. Članovi plemenitih obitelji Crnković, Domin, Farkaš, Jelačić, Keresztury, Kos, Krajačić, Matačić, Mikšić, Modić, Ožegović, Puc, Rakodczaj, Vernić, Šuljok, Pisačić, Pogledić, Štivalić i Tomašić bili su tijekom 1840-ih godina najagilniji pristasaše Horvatsko-vugerske stranke, koji su putem županijskih skupština nastojali provoditi njezinu politiku.¹⁸

Iako se turopoljskome plemstvu uglavnom pripisuje glavna uloga u stranci, koja je zapravo bila više fizičke naravi, to jest da su turopoljski plemići bili uglavnom samo glasači stranke pri izborima županijskih magistrata, ipak je u njezinome članstvu djelovao i dio onih koji su aktivno sudjelovali u samoj organizaciji stranke te kao njezini zastupnici na županijskim skupštinama kao i na saborskim zasjedanjima. Među turopoljskim plemenitašima najvažnija uloga, dakako, pripada A. D. Josipoviću, turopoljskome komešu. No, osim njega važne uloge imali su i Aurel Kušević, arhivar Trojedne Kraljevine, Josip Brigljević, zastupnik na Hrvatskome saboru 1845. i 1847. godine, Nikola Mikšić, protonotar Trojedne Kraljevine, Ljudevit i Henrik Mikšić, Nikola Puc, Franjo Pogledić, Stjepan Pavleković, Albert i Ferdinand Modić i Karlo Špišić, kapetan turopoljske plemićke općine te

¹⁸ Prisjednici nekoliko županijskih sudbenih stolova bili su Koloman Bedeković, Ferdinand Puc, Ignjat Vernić, Aleksandar Šuljok, Tomo i Alojz Matačić, Pavao i Karlo Krajačić, Pavao i Eduard Keresztury, Juraj Pisačić, Nikola i Daniel Farkaš, Nikola Mikšić, Stjepan Jelačić, Eduard Zerpak, Ivan Nepomuk Crnković i Stjepan Bužan. Oni su uz to obnašali i druge službe u županijskim magistratima pa je tako, na primjer, P. Keresztury bio i sudac Zagrebačkoga kotara, A. Matačić bio je blagajnik Varaždinske županije, a S. Bužan njezin kotarski sudac. Od ostalih članova Karlo Jelačić obnašao je službu plemićkoga suca Zagrebačke županije, a Albert Jelačić bio je njezin veliki odvjetnik, dok je Eduard Šuljok bio pomoćnik plemićkoga suca. T. Matačić također je bio podsudac kao i Ladislav Vernić. Stjepan Rakodczaj bio je plemićki podsudac u Križevačkoj županiji. Gustav Ožegović obnašao je dužnost prisjednika Sudbenoga stola Varaždinske županije kao i Karlo Pasztory. Franjo Čačković bio je nadziratelj sigurnosti Zagrebačke županije kao i Antun Klinčić, a Josip Szeman njezin geometar. U razdoblju od 1845. do 1848. godine u magistratu Zagrebačke županije djelovali su Josip Žuvić kao podžupani Zagrebačke županije, Ivan Nepomuk Štivalić kao njezin podbilježnik kao i Ivan Nepomuk Crnković. *Calendarium Zagrabense 1838.-1845.* (dalje: CZ) (Zagrabiae: Typis ac sumptibus Francisci Suppan). HR, HDA, f. 34, *Zagrebačka županija* (dalje: ZŽ), Protokoli, Velika skupština 2.a i sl. dana meseca svibnja i lipnja 1848., čl. 27.

njezin bilježnik Matija Arbanas, zatim Petar i Josip Tomašić, Stjepan, Juraj i Nikola Kos te Josip Tucić.¹⁹

U članstvu Horvatsko-vugerske stranke najmanje je plemića bilo s područja oko Karlovca, tek nekoliko. Najviše ih je bilo iz plemićke obitelji Vernić: Ignaz, Eugen, Adolf i Ljudevit. Članstvu stranke pripadali su i Vilim Hatz, vlastelin vodostajski,²⁰ Juraj Nabiač (Nabijač), liječnik i Henrik Mikšić, kojega također možemo ubrojiti u plemiće s karlovačkoga područja jer je u Karlovcu obnašao svoju službu protokolista prvostupanjškoga Mjemenoga suda iako je zapravo pripadao turo-poljskome plemstvu.²¹ S obzirom da je broj plemića koji su pripadali Horvatsko-vugerskoj stranci s karlovačkoga područja zaista vrlo malen, kao točna/istinita može se uzeti tvrdnja Mije Krešića, zabilježena u njegovoj autobiografiji, u kojoj je ustvrdio da je Karlovac bio par excellence domorodni grad te je građanstvo skupa sa svojim patriotskim zastupstvom i poglavarstvom svim sredstvima podupiralo domorodnu stvar te je agitatora za protivne težnje, na koje se nitko nije obazirao, u Karlovcu bilo vrlo malo.²²

S ostaloga područja Zagrebačke županije plemići u članstvu Horvatsko-vugerske stranke bili su i članovi obitelji Jelačić, Šuljok, Crnković, zatim Juraj Pisačić, Eduard Zerpak, Aleksandar Kovačić, Pavao Keresztury, Ivan Nepomuk Štivalić, Josip Črnoletac, Anton Kuchtich, Josip Szeman i drugi.

Iz Varaždinske županije najaktivniji su bili plemići Koloman Bedeković, Miroslav Bedekovića, Tomo i Alojz Matačić, Stjepan Rakodczaj, Gustav Ožegović, Stjepan Bužan, Ivan Nepomuk Raizner, Karlo Pasztory, Eduard i Pavao Keresztury, Pavao i Karlo Krajačić, Franjo Folnegović i Nikola Faller,²³ dok se

¹⁹ Mnogi od njih nisu djelovali samo u svome kotaru nego su – posebice nakon što je Horvatsko-vugerska stranka osvojila vlast u Zagrebačkoj županiji – obnašali i važnije županijske funkcije. Tako je, na primjer, S. Pavleković postao podžupan Zagrebačke županije, N. Puc bio je njezin sudac, S. Kos blagajnik, N. Kos podsudac, J. Tucić začasni pododvjetnik, a A. Modić bio je podžupan Varaždinske županije. O pojedinima usporedi: CZ 1838.-1842. HR, Državni arhiv u Zagrebu, Zagreb (dalje: DAZ), f. 857, *Zbirka Ulčnik Ivan*, br. 3657. Josip Neustädter, *Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od godine 1848.* 2. sv. (Zagreb: Školska knjiga, 1998), 348-349, 438. Fran Ilešić, „Iz borbe med „ilirsko“ in madžarofilsko stranko leta 1848./49. (Prispevek k zgodovini teh let)“, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 2 (1905), 46, 122. *Dnevnik Dragutina Rakovca*, priopćili Emilij Laszowski i Velimir Deželić Stariji, (Zagreb: Poseban otisak iz „Narodne starine“, 1922), 21. Koščak, „Madžaronska emigracija“, 77, 98-99. E. Laszowski, *Porodica Tomašića* (Zagreb: Tisak Kraljevske zemaljske tiskare, 1910), 25-28.

²⁰ Koščak, „Madžaronska emigracija“, 50. Ilešić, „Iz borbe med ‘ilirsko’ in madžarofilsko stranko“, 115. HR, HDA, f. 34, ZŽ, Protokoli, Upravljaajući odbor 8. IX. 1848., §1. Ivan Ulčnik, „Zagrebački podnačelnik Pavao Hatz“, *Zagreb: revija Društva Zagrepčana* 6 (1938), br. 2, 64; br. 4, 133.

²¹ O pojedinima usp. „Mjestne viesti“, *Narodne novine*, Zagreb, 4. VIII. 1868. CZ 1837.-1842. Tkalac, *Mladenačke Uspomene*, 118-119.

²² Krešić, *Autobiografija*, 82.

²³ O pojedinima usp. CZ 1837.-1842. HR, DAZ, f. 857, *Zbirka Ulčnik Ivan*, br. 3299. Tomislav Markus, *Korespondencija bana Jelačića i Banskoga vijeća 1848.-1850.* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1998), dok. 661, 573. Antun Cuvaj, *Grada za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije: od najstarijih vremena do danas*, sv. 3 (Zagreb: Naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Odjel za bogoštovlje i nastavu, 1910), 69.

u Križevačkoj županiji spominje tek jedan plemić kao član Horvatsko-vugerske stranke, a to je Danijel Farkaš.²⁴

Plemstvo Zagrebačke županije bilo je najbrojnije i najaktivnije u članstvu Horvatsko-vugerske stranke, što upućuje na ograničen djelokrug Horvatsko-vugerske stranke, odnosno njezino nastojanje da dominira na prostoru civilne Hrvatske, što je bilo u skladu s etničkom ideologijom koju su njezini članovi prihvaćali i zastupali, a koja je svoje temelje imala na vrlo ograničenome prostoru sjeverozapadne, civilne Hrvatske te se iskazivala kao „horvatstvo.“ S obzirom na ograničen djelokrug Horvatsko-vugerske stranke ne treba čuditi intenzitet borbi za osvajanje županijske vlasti tijekom 1840-ih godina baš na području Zagrebačke županije, koja je uz to bila i najveća županija s najvećim brojem plemića pa je i utjecaj njezinih predstavnika na saborima bio najznačajniji.

Osim plemstva, u članstvu Horvatsko-vugerske stranke bilo je i nešto pripadnika svećeničkoga staleža – biskupa, opata, župnika i kapelana. Od prelata kao članovi Horvatsko-vugerske stranke u izvorima se spominju Josip Schrott i Izidor Hochreiter. Schrottova podrška Horvatsko-vugerskoj stranci upitna je i čini se da ju je davao samo dok je stranka djelovala s odobrenjem dvora, a nakon 1845. godine on se priklanja Narodnoj stranci. Članstvo Ivana Zrinščaka, bistričkoga kapelana pa moravečkoga župnika, a 1848. godine emigranta, u Horvatsko-vugerskoj stranci neupitno je. Uz njega se u članstvu stranke nalazio i suhodolski župnik Ivan Krajačić te zagrebački kanonik Martin Pavčec.²⁵

Stanovnici slobodnih kraljevskih gradova također su bili članovi Horvatsko-vugerske stranke. Od uglednijih građana utjecajan član Horvatsko-vugerske stranke bio je Franjo Suppan, knjižar, knjigoveža i tiskar, gradski zastupnik i kapetan građanske garde u Zagrebu.²⁶ Uz njega je član stranke bio i Ivan Kamauf, gradski sudac, koji je 1848. godine pristao uz hrvatski politički pokret.²⁷ Članstvu stranke može se pribrojiti i otpravnik Carl Leuzendorf, koji je obnašao i više funkcije unutar Zagrebačkoga kazina. Od uglednijih trgovaca u članstvu Horvatsko-vugerske stranke spominje se Franjo Kann, dok su građanskoj inteligenciji pripadali

²⁴ Križevačka županija nazivala se i „tvrdjavom ilirskom“. Ferdo Šišić, *Hrvatska povijest. Treći dio: od godine 1790. do godine 1847.* (Zagreb: Matica hrvatska, 1913), 250.

²⁵ *Dnevnik Dragutina Rakovca*, 38, 40-41. Tomo Matić, „Latinska satira protiv mađarona iz godine 1842.“ (Zagreb: Izdavački zavod Jug. Akademije – Tiskara (Poseban otisak iz knjige „Građa“ br. 27. Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti), 1956), 85, 86. Od navedenih samo je I. Zrinščak 1848. otišao u emigraciju. Ilešić, „Iz borbe med ‚ilirsko‘ in madžarofilsko stranko“, 121. Markus, *Korespondencija*, dok. 118, 154.

²⁶ HR, DAZ, f. 857, *Zbirka Ulčnik Ivan*, br. 4103. *Dnevnik Dragutina Rakovca*, 5, 11. *Agramer Casino-Büchlein für das Jahr 1842* (Agram: gedrückt bei Franz Suppan, k. k. priv. Buchdrucker und Buchhändler, 1842), 49. Franjo Buntak, *Povijest Zagreba* (Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1996), 652. Usp. Vlasta Švoger, *Zagrebačko liberalno novinstvo 1848.-1852. i stvaranje moderne Hrvatske* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2007), 77.

²⁷ I. Ulčnik, „Galerija slika gradskih načelnika“, *Zagreb: revija Društva Zagrepčana* 6 (1938), br. 5, 187. Horvat, *Ljudevit Gaj*, 388.

Josip Bielak, Theodor Pauler, Josip Mikussay, Josip Machik i Johannes Nepomuk Ruzsitska, profesori na Zagrebačkoj akademiji te Dragutin Laslović, veterinar, Franjo Zellinger, ljekarnik, Ignjat Rusek, odvjetnik kao i Aleksa Szitkay te Sigmund Weiss, liječnik i drugi. No, iako su oni bili snažna podrška stranci, oni ipak nisu činili glavnu snagu stranke kao što su to činili mladi intelektualci u Ilirskoj/Narodnoj stranci.

U članstvu stranke našle su se i osobe koje su služile u vojsci. Vojnici nisu predstavljali stalež za sebe, zapravo su pojedinci koji su služili u vojsci pripadali različitim staležima, ali su činili specifičnu društvenu skupinu, što su primjećivali i suvremenici, pa ih je također zanimljivo izdvojiti u ovoj analizi. Rakovac je u svome dnevniku tako posvjedočio da su uz Horvatsko-vugersku stranku pristajale visokopozicionirane vojne osobe kao generali i časnici spomenuvši da su u Krebsovoj kavani za protunarodnim stolom uz kaziniste, to jest članove Zagrebačkoga kazina, odnosno Horvatsko-vugerske stranke, sjedili „(...) generalkomandiste, oficiri.“²⁸ I vojnici mađarske čete, koja je tijekom 1840-ih godina bila smještena u Zagrebu, a čiji su pripadnici bili Mađari, podržavali su Horvatsko-vugersku stranku i to zbog svoje nacionalne odrednice, odnosno zato što je Horvatsko-vugerska stranka prihvaćala mađarsku nacionalnu ideologiju. O angažmanu vojnika u stranačkim podjelama u civilnoj Hrvatskoj svjedoči naredba upućena grofu Hardeggu od viših vlasti 11. siječnja 1843. da ih istraži te da o tome podnese izvješće i protiv toga poduzme određene mjere, što je on proslijedio grofu Auerspergu, zapovjedajućemu generalu u Hrvatskoj, naglasivši: „(...) dass dem Militärstande *durchaus keine* wie immer geartete Teilnahme oder *Einmischung* an politische Parteiungen zukomme, und eine seiner ersten Pflichten darin bestehe, sich von allen Parteizerwürfnissen frei (...) zu erhalten.“²⁹ Auersperg je već 10. siječnja podnio izvješće Dvorskome ratnom vijeću u kojemu spominje podmaršala baruna Antona v. Wöbera, rođenoga Mađara, kao osobu koja naginje Horvatsko-vugerskoj stranci, a mi ga nalazimo i na popisu izvanrednih članova Zagrebačkoga kazina.³⁰

I pristaše Horvatsko-vugerske stranke regrutirane su iz različitih staleža, ali je izrazitu prevagu imalo seljačko plemstvo. Pod pristašama podrazumijevam osobe

²⁸ *Dnevnik Dragutina Rakovca*, 11. Vrhovna generalkomanda (Vrhovno vojno zapovjedništvo) uspostavljeno je u Zagrebu 1823. godine i otada se u Zagrebu nastanjuju viši časnici, koji su svoje kuće imali na Građecu. Mirko Marković, *Stari Zagrepčani. Život na području Zagreba od prapovijesti do 19. stoljeća* (Zagreb: Naklada Jasenski i Turk, 2005), 69. Iveljić, *Banska Hrvatska i Vojna krajina*, 139.

²⁹ „(...) da vojnom staležu nikakvo kao uvijek dobronamjerno sudjelovanje ili uplitanje u politička strančarenja ne dolikuje, a njihova glavna dužnost sastoji se u tome, da se drže podalje od svih stranačkih svađa.“ Gyula Miskolczy, *A Horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában*, sv. II. (Budapest: Kiadja a Magyar történelmi társulat, 1928), dok. 57, 38.

³⁰ „(...) dass der zu Agram angestellte Divisionär Fml. Baron Wöber (...) sich (...) zu der sogenannten magyarischen (...) Partei hinneigen (...)“ (da u Zagrebu postavljeni divizijski podmaršal barun Wöber naginje takozvanoj mađarskoj stranci). Miskolczy, *A Horvát kérdés története*, sv. 2, dok. 57, 40. *Agramer Casino-Büchlein*, 20.

koje su na različite načine davale podršku stranci, ali ni na koji način nisu sudjelovale u njezinome djelovanju i organizaciji. Seljačko plemstvo tako je stranci uglavnom davalo svoje glasove na izborima za osvajanje vlasti u županijama. Od seljačkoga plemstva uz Horvatsko-vugersku stranku pristajali su turopoljski plemići, plemići iz Sv. Ivana Zeline,³¹ Moravča, Šašinovca i drugi. Njih su u većini slučajeva izmanipulirali i nahuškali protiv iliraca/narodnjaka članovi Horvatsko-vugerske stranke prijateljima da ilirci/narodnjaci namjeravaju hrvatske zemlje priključiti austrijskome dijelu Monarhije u kojemu su plemići plaćali poreze, što je za njih bilo potpuno neprihvatljivo jer su i uz povlasticu neplaćanja poreza bili siromašni. No, ti seoski plemići bili su i potkupljivani ili pridobiveni lažnim obećanjima. Slično načelo djelovanja koristila je i Ilirska/Narodna stranka agitirajući među seoskim plemstvom, koje je uglavnom bilo nepismeno te se nije razumjelo ni u unutrašnju politiku, a kamoli u vanjsku. Tako nije razumjelo ni odnose političkih stranaka niti njihova stajališta o pojedinim pitanjima, a ni njihove ciljeve kao ni državno-pravnu problematiku između Hrvatske i Ugarske te nove ideje o naciji: „Turopoljci uopće jesu pri svoj toj stvari nevini kao janje mlado, oni od svega što se radi ništa neznadu, a nit odveta neimaju u svojoj kongregaciji, samo njiova 24 sudca, koje Josipović (...) za svoja i tako kao sirove, neizobražene ljude za nos vodi. (...) O političkom životu nit ponjatja.“³² Zbog toga su bili laka meta manipulacije, što su obje političke stranke koristile. No, kako su njihovi glasovi tijekom 1840-ih godina bili iznimno važni u borbi za osvajanje županijske vlasti, jasno je da su članovi Horvatsko-vugerske stranke u agitaciji koristili sva sredstva – pa tako i pitanje uvođenja poreza plemstvu – za što su optuživali ilirce/narodnjake da to žele učiniti prikazujući se na taj način kao branitelji plemstva.

Od građanskoga staleža među pristaše Horvatsko-vugerske stranke, a napose promadžarskoga pokreta 1848./1849. godine, možemo, prema tvrdnjama iliraca, prije svega njihova tiska, ubrojiti i građane stranoga podrijetla, koji su nastanjivali

³¹ O zelinskome plemstvu u političkim previranjima 1840-ih godina vidi: A. Kolak Bošnjak, „Iz povijesti Sv. Ivana Zeline 1840-ih godina“, *Sveti Ivan Zelina – povijest i kultura. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanog 30. studenoga i 1. prosinca 2006. u Sv. Ivanu Zelini* ur. Ante Gulin, (Zagreb; Sveti Ivan Zelina: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Odsjek za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU; Grad Sv. Ivan Zelina, 2010), 225-240.

³² *Dnevnik Dragutina Rakovca*, 7. Vrlo zanimljiv primjer manipulacije seljačkim plemstvom zabilježen je u protokolu Zagrebačke županije iz 1843. godine. Plemići iz Kupljenova (Zaprešić) požalili su se na ponašanje Karla Jelačića, koji je na prevaru dobio njihove potpise protiv restauracije Zagrebačke županije provedene u svibnju 1842. godine. Oni su posvjedočili da su u lipnju 1842., neposredno nakon povratka s restauracije, primili zapovijed od Pavla Krajačića da čim prije dođu na njegov posjed Pušću jer će tamo doći i veliki sudac K. Jelačić. Kada su došli, obratio im se K. Jelačić sa zahtjevom da protestiraju protiv iliraca jer ih oni žele pridružiti Kranjskoj i da će – kao što i tamo plemstvo plaća porez – i oni ga morati plaćati. To ih je uplašilo te su u protokol koji im je dao Jelačić stavili križeve pokraj svojih imena, to jest potpisali su se, a za one koji nisu bili prisutni, sama gospoda stavila su križeve pokraj njihova imena. Kada su saznali da su njihovi potpisi iskorišteni protiv održane restauracije, odlučili su obavijestiti Županiju da su oni restauracijom zadovoljni te da traže zadovoljstina od K. Jelačića za nanesenu im nepravdu. HR, HDA, f. 34, ZŽ, Protokoli, knj. 82/32.

gradove banske Hrvatske. Riječ je prvenstveno o građanima mađarskoga i njemačkoga podrijetla, kojima, kako se spominje, ideja slavenske uzajamnosti nije bila prihvatljiva. Oni su svoju potporu iskazivali na različite načine, na primjer sudjelovanjem u borbama koje su se na ulicama hrvatskih gradova odvijale između iliraca/narodnjaka te članova i pristaša Horvatsko-vugerske stranke tijekom 1840-ih godina, a posebice 1848. godine.³³ No, potporu Horvatsko-vugerskoj stranci davali su i domaći stanovnici, to jest oni slavenskoga podrijetla kao i stanovnici židovskoga podrijetla.³⁴ To upućuje na promišljanje da – osim nacionalne komponente – treba uzeti u obzir i konkretan rad mađarskih liberala, to jest reformista tijekom 1830-ih i 1840-ih godina, koji su nudili i provodili konkretne gospodarske i društvene promjene ne samo u mađarskome društvu, nego i u čitavoj Ugarskoj, što je gradskome stanovništvu itekako trebalo biti od koristi jer mu se tim reformama otvaraju mogućnosti participacije u političkome životu zemlje, ali i većega društvenog angažmana.³⁵

Među pristašama Horvatsko-vugerske stranke nalazimo i vojnike već spomenute zagrebačke mađarske čete, ali i vojnike 7. kompanije regrutirane početkom revolucionarnih događaja na Kaptolu kao na primjer Brimšiga, Bulvana, Dolla, Deutscha, Turkovića, Podvinskoga, Benčića, Holičeka te Ignacija, Dragu i Josipa Domina, koji su zato 29. srpnja 1848. godine izbrisani iz nje, a ona je ubrzo potom i raspuštena.³⁶

Zaključna razmatranja

Članstvo Horvatsko-vugerske stranke činili su, dakle, velikaši, plemići, vojnici, ali i građani, kako trgovci, tako i građanska inteligencija. Ipak, dominantnu većinu članstva činili su plemići, koji su obnašali različite funkcije unutar županija. U društvenome sastavu Ilirske, tj. Narodne stranke prevladavali su pripadnici inteligencije, trgovci i niže svećenstvo, ali su važnu ulogu imali i pripadnici plemstva te nekolicina velikaša, napose od sredine 1840-ih godina kada Narodna stranka

³³ Usp. A. Kolak Bošnjak, „Nijemci i njemački jezik kao važne karike u djelovanju Horvatsko-vugerske stranke i promađarskog pokreta 1841.-1849.“, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice* 20 (2013), 91-102.

³⁴ Albert Ivančić, član Horvatsko-vugerske stranke, u pismu upućenome Dionisu Sermageu 18. travnja 1848. spominje da dio građana potpuno pristaje uz Horvatsko-vugersku stranku ne spominjući uopće nacionalnu komponentu. HR, NSK, ZR, *Ivan Mažuranić. Javna djelatnost. Razni službeni spisi, sv. II.* U popisima osoba koje su sudjelovale u revolucionarnim događanjima tijekom 1848./1849. godine kao pristaše promađarskoga pokreta također se spominju i građani čija su prezimena bila slavenskoga podrijetla. Usp. HR, HDA, f. 68, *Banska vlada* (dalje: BV), Predsjedništvo, k. 38, br. 47.

³⁵ Predstavnici mađarskoga reformnog pokreta zalagali su se za modernizaciju Ugarske, posebno za poticanje gospodarskoga razvoja, ali i za korjenitu promjenu društvenih i političkih odnosa. Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 60; László Kontler, *Povijest Mađarske. Tisuću godina u Srednjoj Europi* (Zagreb: Srednja Europa, 2007), 237-245.

³⁶ Ilešić, „Iz borbe med ‘ilirsko’ in mađžarofilsko stranko“, 114.

počinje surađivati s mađarskim konzervativcima, to jest ugarskim velikašima, a preko njih i s bečkim dvorom.³⁷ To nam govori da je plemstvo prema političkoj orijentaciji kao i prema nacionalnome pitanju unutar sebe bilo podijeljeno³⁸ iako je u sastavu Horvatsko-vugerske stranke dominiralo. Obje stranke zapravo su prema društvenome sastavu svojih članova bile heterogene, što svjedoči o slabljenju staleški uspostavljenih granica vidljivih tada i u političkome djelovanju. Rezultat toga bio je da se dio plemstva koji je pristajao uz Narodnu stranku nastojao prilagoditi novonastalim prilikama na način da je zajedno s građanstvom, koje je zauzimalo sve važniji položaj u društvu, posebice njegova inteligencija i buržoazija, preuzelo inicijative koje su vodile modernizaciji političkoga, društvenog i gospodarskog života iznoseći pri tome i zahtjeve za ukidanjem plemićkih povlastica. Dio plemstva koji je pristajao uz Horvatsko-vugersku stranku, uviđajući neminovnost promjena, povezo se s pripadnicima drugih staleža također želeći pokazati sklonost k promjenama postojećih društvenih odnosa, no s namjerom da te promjene pokuša kontrolirati u svoju korist, to jest da ono određuje smjer i „količinu“ tih promjena i to proširenjem prava koje su sami posjedovali najprije na bogatije i uglednije neplemiće kako su to zagovarali i mađarski liberali.³⁹ Naime, mađarski liberalizam temeljio se na ideji širenja plemićkih prava na neplemiće, a nositelj toga procesa trebalo je biti plemstvo, koje bi na taj način zadržalo svoj položaj i politički utjecaj s jedne strane, a s druge bi strane u tome procesu steklo kapital i moralni autoritet.⁴⁰ Ne treba stoga čuditi da su članovi Horvatsko-vugerske stranke prvi iznijeli prijedlog da se ukine ograničenje honoraciara – neplemićkih intelektualaca kojima javne i državne službe nisu bile dostupne jer nisu pripadali plemićkome staležu.⁴¹ Naime, kako sam već spomenula, to je plem-

³⁷ To pobija neka ustaljena stajališta o društvenoj strukturi članova obiju hrvatskih stranaka koje su djelovale tijekom 1840-ih godina kao i vrlo negativan stav koji je iznio Bogdanov zaključivši da hrvatskoj aristokraciji oholost nije dopuštala da se društveno i stranačko-politički miješa s plebejskim ilirima, koje su, tvrdi Bogdanov, prezirali zbog njihove niže socijalne pripadnosti. Bogdanov, *Historija političkih stranaka*, 268. Usp. i Šidak, „Stranke političke“, 171.

³⁸ Iveljić, *Banska Hrvatska i Vojna krajina*, 99.

³⁹ Usp. G. Dilcher, „Der alteuropäische Adel – ein verfassungsgeschichtlicher Typus?“, 79-86. Rudolf Braun, „Konzeptionelle Bemerkungen zum Obenbleiben: Adel im 19. Jahrhundert“, u *Europäischer Adel 1750-1950*, 88-89. Da su članovi Horvatsko-vugerske stranke prihvatili ideje mađarskih liberala o proširenju plemićkih prava na neplemiće, odavno je poznata činjenica u hrvatskoj historiografiji. Riječi Antuna Danijela Josipovića, koje svjedoče upravo o tome, naveo je još Velimir Deželić, „Turopolje i ilirski pokret“, u *Povijest plemenite općine Turopolja nekoć Zagrebačko Polje zvane*, sv. I ur. Emilij Laszowski, (Zagreb: Tiskom Antuna Scholza, 1910), 176, a citira ih i Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 71, jasno naznačivši njihovo značenje, to jest da one znače da je Josipović prhvio najvažniji dio programa mađarskih liberala, a to je proširenje prava plemića na neplemiće.

⁴⁰ Kontler, *Povijest Mađarske*, 245.

⁴¹ Taj prijedlog prvi je, koliko mi je za sada poznato, iznio A. D. Josipović na skupštini Zagrebačke županije u ožujku 1842., a apsurdna zvuči činjenica da su se tome usprotivili ilirci, koji su u članstvu svoje stranke okupljali upravo velik broj neplemićkih intelektualaca. *Geschichte des Illyrismus*, 90. „Am 14. März“, *Agrarische politische Zeitung*, 16. III. 1842., 97. „Iz Zagreba 17. Ožujka (Mar.)“, *Ilirske narodne novine*, 19. III. 1842., 89.

stvo obnašalo različite funkcije u županijama o čemu je egzistencijalno ovisilo pa je – svjesno neminovnih društvenih promjena⁴² – bilo zainteresirano da dio tih funkcija postupno prepusti neplemićkim intelektualcima, što je bio njihov način očuvanja vlastitoga društvenog i političkog položaja želeći na taj način izbjeći situaciju da naglim ukinućem plemićkih povlastica njihova egzistencija bude dovedena u pitanje. Iz tog bi vidokruga trebalo promatrati i druge aspekte djelovanja Horvatsko-vugerske stranke. Naime, u hrvatskoj historiografiji djelovanje Horvatsko-vugerske stranke upravo se na temelju njezine plemićke većine označavalo prije svega kao konzervativno odnosno kao da su njezini članovi bili branitelji staroga feudalnog sustava. Bogdanov je čak ustvrdio da: „Promađarstvo hrvatskih mađarona, njihova tijesna povezanost s reformnom strankom u Mađarskoj znači zapravo obnavljanje klasnog feudalnog saveza između hrvatskoga i mađarskoga plemstva protiv zajedničkog neprijatelja, organiziranog u demokratskoj, pučkoj ilirskoj stranci.“⁴³ Ta tvrdnja ne stoji jer da su članovi Horvatsko-vugerske stranke imali tendenciju k obnavljanju klasnoga feudalnog saveza između hrvatskoga i mađarskoga plemstva, oni bi se povezali s mađarskim konzervativcima, koji su pristajali tek na minimum društvenih reformi, kojima bi s jedne strane omogućili da vlada funkcionira učinkovitije, a s druge strane da se zadovolje različiti staleški i nacionalni interesi, a zapravo su u procesima društvenih promjena grčevito nastojali sačuvati što više elemenata feudalnoga društvenog i političkog sustava.⁴⁴ Prema mome mišljenju članovi Horvatsko-vugerske stranke, pogotovo velikaši, koji su prisustvovali radu Ugarskoga sabora, bili su upoznati s neminovnim počecima društvenih i političkih promjena u Ugarskoj, koje su se zatim trebale provoditi i u banskoj Hrvatskoj, te su jednostavno nastojali pronaći način kako da te reforme što bezbolnije utječu na njih.⁴⁵ Kako bi osigurali pozicije da reforme mogu usmjeriti u željenome smjeru, nužno im je bilo osvojiti vlast u županijama i većinu u Hrvatskome saboru te su u svome obraćanju seljačkome plemstvu pribjegavali propagandi u kojoj su promovirali očuvanje plemićkih povlastica, što je urodilo plodom pa, iako su i pristaše Horvatsko-vugerske stranke pripadale različitim

⁴² Na Ugarskome saboru 1832. – 1836. godine oporba je već bila iznijela zahtjeve za oslobođenje kmetova kroz neobvezatan otkup i ukidanje aviticiteta, tj. neotuđivosti plemićkih posjeda. Na saboru 1839.-1840. godine već je uspjela osigurati takozvani neobvezatni otkup, to jest mogućnost da kmetovi u zamjenu za fiksni iznos otkupne naknade postanu vlasnici zemlje. Zakonima o trgovini, industriji i bankarstvu stvorili su pravni okvir za razvoj ugarskoga kapitalizma, a dopuštanjem da Židovi slobodno odabiru mjesto svoga stanovanja, da slobodno biraju zanimanje kojim će se baviti te da imaju pravo posjedovati nekretninu započeo je polustoljetni proces njihove potpune emancipacije. Kontler, *Povijest Mađarske*, 240-242. Sve su to bili važni počeci društvenih promjena s kojima je bilo upoznato i hrvatsko plemstvo jer su njegovi predstavnici također imali svoje mjesto u Ugarskome saboru.

⁴³ Bogdanov, *Historija političkih stranaka*, 278.

⁴⁴ Kontler, *Povijest Mađarske*, 244-245. Usp. i Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 103-104.

⁴⁵ Braun, „Konzeptionelle Bemerkungen zum Obenbleiben“, 87. O promjenama koje su provodene i zagovarane u Ugarskoj pisali su i ilirci te su čak pozivali hrvatsko društvo da u mnogim segmentima prati mađarski primjer. Više u Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 64-68.

društvenim kategorijama, kao najznačajniji su se u danim političkim okolnostima spominjali turopoljski seljački plemići. Zbog toga je, čini mi se, u historiografiji Horvatsko-vugerska stranka i označavana kao konzervativna iako detaljnija analiza njezina djelovanja nije bila provedena. Treba upozoriti i na to da su već suvremenici spominjali da je među članovima Horvatsko-vugerske stranke bilo nekoliko vrlo obrazovanih ljudi vrlo liberalnih nazora.⁴⁶ Mislili su pri tome zasigurno na Ljudevita plemenitoga Jelačića i vjerojatno na grofa Aleksandra Draškovića, koji je bio jedan od osnivača i vođa stranke, čije djelovanje i političke stavove treba još istražiti. Ipak, ta nas svjedočanstva upućuju na to da je djelovanje stranke bilo daleko složenije od zaključaka da je zbog svoje plemićke većine Horvatsko-vugerska stranka bila konzervativna, odnosno da se u njoj okupljalo isključivo konzervativno plemstvo.⁴⁷

Treba se, dakako, zapitati i kako je stranka uspjela u svoje redove privući staleško građanstvo. Za revolucionarnu godinu 1848. u izvorima je zabilježeno da su podršku Horvatsko-vugerskoj stranci, a zatim i promađarskome pokretu, davali, prije svega, gradski stanovnici stranoga, mađarskog i njemačkog podrijetla pa možemo zaključiti da je nacionalna komponenta zasigurno i tijekom 1840-ih godina imala određenu ulogu u privlačenju njihove podrške Horvatsko-vugerskoj stranci. No, kao što je već spomenuto, u članstvu stranke nalazili su se i domaći građani pa se treba zapitati koji su bili njihovi razlozi pristajanja uz Horvatsko-vugersku stranku i je li nacionalni element zaista u tolikoj mjeri utjecao na stranačko opredjeljenje gradskoga stanovništva kao što navode ilirski izvori, prije svega tisak. Naime, važno je još jednom napomenuti da su članovi Horvatsko-vugerske stranke surađivali s mađarskim liberalima, koji su tijekom 1830-ih i 1840-ih godina iznosili prijedloge i provodili konkretne društvene reforme od kojih je upravo građanstvo trebalo imati velike koristi.⁴⁸ U tome kontekstu treba također proučavati odnos gradskoga stanovništva, odnosno pojedinih njegovih slojeva, prema Horvatsko-vugerskoj stranci, ali i Ilirskoj (Narodnoj) stranci.

⁴⁶ Tkalac, *Mladenačke uspomene*, 178.

⁴⁷ Na to je pitanje prvi upozorio povjesničar Konrad Clewing u knjizi *Staatlichkeit und nationale Identitätsbildung*, 189. primijetivši da su obje stranke pridavale vrlo malo važnosti ekonomskim i socijalnim pitanjima te da uz to nisu posjedovale niti konkretan stranački program, a da bi se mogle svrstati u kategoriju liberala odnosno konzervativaca, to jest da je takvo etiketiranje vrlo dvojbeno. Na njegovome tragu ovoga su se pitanja dotaknuli i drugi suvremeni povjesničari poput Šokčevića, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, 69-73; Iveljić, *Banska Hrvatska i Vojna Krajina*, 99 te Kolak Bošnjak, „Horvatsko-vugerska stranka 1841.-1848.“, 133-139, no zbog svoje relevantnosti i zanimljivosti ova tema zahtijeva detaljnije istraživanje.

⁴⁸ U Ugarskoj su se, također oko reformnoga pokreta, okupili različiti društveni slojevi: zemljoposjedničko plemstvo, neplemička inteligencija, urbano i ruralno malograđanstvo, nastajuće industrijsko i poljoprivredno najamno radništvo kao i građani židovskoga podrijetla, koji su prije svega bili zainteresirani za promjenu feudalnoga društvenog i političkog sustava. Péter Hanák, ur., *Povijest Mađarske*, (Zagreb: Barbat, 1995), 129.

Čini se da je nacionalni element kod članova stranke koji su dolazili iz vojne strukture ipak bio najvažniji, no bilo bi zanimljivo istražiti i kakav su stav prema promjeni društvenih odnosa imali ti vojnici te kako su se s toga aspekta uklopili u Horvatsko-vugersku stranku; naravno ukoliko se mogu pronaći izvori za to.

Bogdanov je također iznio tvrdnju da su nakon promjene dvorske politike 1845. godine, kada se u Metternichovom aranžmanu ilirci približavaju mađarskim konzervativcima, članovi Horvatsko-vugerske stranke, i to uglavnom činovnici, koji su shvatili da im stranačka pripadnost ne donosi osobne koristi nego im ugrožava egzistenciju, masovno počeli napuštati stranku. No, u izvorima nema zabilježena masovnog napuštanja stranke nego su pojedinci iz različitih razloga stranku napuštali tijekom čitavoga perioda između 1842. i 1848. godine, no unatoč tome njezina društvena struktura uglavnom je ostala ista.⁴⁹

Heterogeni društveni sastav Horvatsko-vugerske stranke rezultat je kako njezina povezivanja s mađarskim liberalima, kojima je glavnu snagu davalo srednje plemstvo, koje je bilo glavni pokretač društvenih i gospodarskih promjena te nositelj procesa nacionalne afirmacije u Ugarskoj, tako i nacionalne ideologije koju je zastupala te uspješnoga propagandnog djelovanja među seljačkim plemstvom.

Neobjavljena arhivska vrela:

Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, f. 68, *Banska vlada* (HR, HDA, f. 68, BV)

Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, f. 711, *Obitelj Drašković* (HR, HDA, f. 711, OD)

Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, f. 34, *Zagrebačka županija* (HR, HDA, f. 34, ZŽ)

Hrvatska, Državni arhiv u Zagrebu, Zagreb, f. 857, *Zbirka Ulčnik Ivan*, (HR, DAZ, f. 857, Zbirka Ulčnik Ivan)

Hrvatska, Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb, Zbirka rijetkosti, *Ljudevit Gaj. Različiti politički spisi nađeni u ostavštini* (HR, NSK, ZR, Ljudevit Gaj. Različiti politički spisi)

Hrvatska, Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb, Zbirka rijetkosti, *Ivan Mažuranić. Javna djelatnost. Razni službeni spisi, sv. II* (HR, NSK, ZR, Ivan Mažuranić. Javna djelatnost, sv. II)

⁴⁹ Bogdanov, *Historija političkih stranaka*, 270. Iz izvora znamo da je stranku već 1842. godine napustio Sigismund Voikffy, a 1845. godine napustio ju je grof Karlo (Dragutin) Drašković. Čini se da je i J. Schrott od 1845. godine svoju podršku davao protivnicima stranke – narodnjacima. Nekoga masovnog napuštanja stranke nije bilo jer bi se narodnjaci time zasigurno pohvalili u svojim glasilima. Tek 1848. godine nekolicina članova u kratkome je vremenu napustila stranku i priključila se hrvatskome političkom pokretu.

Objavljeni izvori i literatura:

- Agramer Casino-Büchlein für das Jahr 1842*, Agram: gedrückt bei Franz Suppan, k. k. priv. Buchdrucker und Buchhändler, 1942.
- „Am 14. März“, *Agramer politische Zeitung*, (Zagreb), 16. 3. 1842.
- Beuc**, Ivan. *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*. Zagreb: Pravni fakultet; Centar za stručno usavršavanje i suradnju s udruženim radom, 1985.
- Bogdanov**, Vaso. *Historija političkih stranaka u Hrvatskoj od prvih stranačkih grupiranja do 1918*. Zagreb: Novinarsko izdavačko poduzeće, 1958.
- Braun**, Rudolf. „Konzeptionelle Bemerkungen zum Obenbleiben: Adel im 19. Jahrhundert“, u *Europäischer Adel 1750-1950* ur. Hans-Ulrich Wehler, 87-95, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht (Geschichte und Gesellschaft: Sonderheft; 13), 1990.
- Calendarium Zagradiense 1838.-1845*. Zagrabiae: Typis ac sumptibus Francisci Suppan.
- Clewing**, Konrad. *Staatlichkeit und nationale Identitätsbildung: Dalmatien in Vormärz und Revolution*. München: Oldenbourg, 2001.
- Cuvaj**, Antun. *Građa za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije: od najstarijih vremena do danas*, sv. 3. Zagreb: Naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Odjel za bogoštovlje i nastavu, 1910.
- Der politische Parteienkampf in Kroatien. Eine Relation an das deutsche Publicum von einem Croaten*. Leipzig: J. A. Berth, 1844.
- Deželić**, Velimir. „Turopolje i ilirski pokret“, u *Povijest plemenite općine Turopolja nekoć Zagrebačko Polje zvane*. sv. I ur. Emilij Laszowski, 86-205, Zagreb: Tiskom Antuna Scholza, 1910.
- Dilcher**, Gerhard. „Der alteuropäische Adel – ein verfassungsgeschichtlicher Typus?“, u *Europäischer Adel 1750-1950* ur. Hans-Ulrich Wehler, 57-86, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht (Geschichte und Gesellschaft: Sonderheft; 13), 1990.
- Dnevnik Dragutina Rakovca*. Priopćili Emilij Laszowski i Velimir Deželić Stariji. Zagreb: Poseban otisak iz „Narodne starine“, 1922.
- Gergely**, András. „Der ungarische Adel und der Liberalismus im Vormärz“, *Liberalismus im 19. Jahrhundert: Deutschland im europäischen Vergleich* ur. Dieter Langewiesche, 458-483, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht (Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft: Bd. 79), 1988.
- Geschichte des Illyrismus oder der südslavischen Antagonismus gegen die Magyaren*. Leipzig: Verlag von Gustav Mayer, 1849.
- Goati**, Vladimir. *Političke partije i partijski sistemi*. Podgorica: Fakultet političkih nauka; Univerzitet Crne Gore, 2008.
- Hanák**, Péter, ur. *Povijest Mađarske*, Zagreb: Barbat, 1995.
- Horvat**, Josip. *Kultura Hrvata kroz 1000 godina*. Drugi svezak. Zagreb: Globus, 1980.

- Horvat, J.** *Politička povijest Hrvatske*. Zagreb: August Cesarec, 1990.
- Ilešić, Fran.** „Iz borbe med „ilirsko“ in madžarofilsko stranko leta 1848./49. (Prispevek k zgodovini teh let)“, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 2 (1905), 97-136.
- Iveljić, Iskra.** *Banska Hrvatska i Vojna krajina od prosvijećenog apsolutizma do 1848. godine*. Zagreb: Leykam international d.o.o., 2010.
- „Iz Zagreba 17. Ožujka (Mar.)“, *Ilirske narodne novine*, (Zagreb), 19. 3. 1842.
- Kessler, Wolfgang.** *Politik, Kultur und Gesellschaft in Kroatien und Slawonien in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts: Historiographie und Grundlagen*. München: Oldenborug, 1981.
- Kolak Bošnjak, Arijana.** „Horvatsko-vugerska stranka 1841.-1848.“. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2012.
- Kolak Bošnjak, Arijana.** „Nijemci i njemački jezik kao važne karike u djelovanju Horvatsko-vugerske stranke i promadžarskog pokreta 1841.-1849.“, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice* 20 (2013), 91-102.
- Kolak Bošnjak, Arijana.** „Iz povijesti Sv. Ivana Zeline 1840-ih godina“, *Sveti Ivan Zelina – povijest i kultura. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanog 30. studenoga i 1. prosinca 2006. u Sv. Ivanu Zelini*. ur. Ante Gulin, 225-240, Zagreb; Sveti Ivan Zelina: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Odsjek za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti; Grad Sv. Ivan Zelina, 2010.
- Kontler, László.** *Povijest Mađarske. Tisuću godina u Srednjoj Europi*. Zagreb: Srednja Europa, 2007.
- Košćec, Vladimir.** „Mađaronska emigracija 1848.“, *Historijski zbornik* 1-4 (1950), 39-123
- Krešić, Mijo.** *Autobiografija*. Karlovac: Gradska knjižnica „Ivan Goran Kovačić“, 2005.
- Laszowski, Emilij.** *Porodica Tomašića*. Zagreb: Tisak Kraljevske zemaljske tiskare, 1910.
- Marković, Mirko.** *Stari Zagrepčani. Život na području Zagreba od prapovijesti do 19. stoljeća*. Zagreb: Naklada Jasenski i Turk, 2005.
- Markus, Tomislav.** *Korespondencija bana Jelačića i Banskoga vijeća 1848.-1850*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1998.
- Matić, Tomo.** *Latinska satira protiv mađarona iz godine 1842*. Zagreb: Izdavački zavod Jug. Akademije – Tiskara (Poseban otisak iz knjige „Građa“ br. 27. Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti), 1956.
- Matković, Stjepan.** „Obilježja političko-stranačkih kretanja u banskoj Hrvatskoj, Dalmaciji, Istri i Bosni i Hercegovini 1842.-1914.“, u *Programatski dokumenti Hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842.-1914*. ur. Tihomir Cipek i Stjepan Matković, 49-97, Zagreb: Disput, 2006.
- Milardović, Anđelko.** *Uvod u politologiju*. Osijek; Zagreb; Split: Pan liber, 1997.

- Miskolczy**, Gyula. *A Horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában*. Sv. II. Budapest: Kiadja a Magyar történelmi társulat, 1928.
- „Mjestne viesti“, *Narodne novine*, (Zagreb), 4. 8. 1868.
- Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb (dalje: NSK), Zbirka rijetkosti (dalje: ZR), *Ljudevit Gaj. Različiti politički spisi nađeni u ostavštini (R4709)*
- Neustädter**, Josip. *Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od godine 1848*. 2. sv. Zagreb: Školska knjiga, 1998.
- Rakovac**, Dragutin. „Mali katekizam za velike ljude“, u *Hrestomatija liberalnih ideja u Hrvatskoj. Liberalna misao u Hrvatskoj II* ur. Tihomir Cipek i Josip Vrandečić, 99-113, Zagreb: Friedrich-Naumann-Stiftung, 2004.
- Schultze**, Rainer-Olaf. „Stranka“, u *Politološki rječnik: država i politika* ur. Dieter Nohlen, 438-440, Osijek; Zagreb; Split: Pan liber, 2001.
- Stančić**, Nikša. *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*. Zagreb: Barbat, 2002.
- Starčević**, Ante. *Nekolike uspomene*. Zagreb: Tisak narodne tiskarne, 1870.
- Stekl**, Hannes. „Zwischen Machtverlust und Selbstbehauptung. Österreichs Hocharistokratie vom 18. bis ins 20. Jahrhundert“, u *Europäischer Adel 1750-1950*. ur. Hans-Ulrich Wehler, 144-165, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht (Geschichte und Gesellschaft: Sonderheft; 13), 1990.
- Szabo**, Agneza. „Hrvatske središnje preporodne institucije na zagrebačkom Gradecu i njihov utjecaj na modernizaciju u razdoblju 1835 – 1848. godine“, u *Zagrebački Gradec 1242. – 1850*. ur. Ivan Kampuš, Lujo Margetić, Franjo Šanjek, 393-407, Zagreb: Grad Zagreb, 1994.
- Šidak**, Jaroslav. „Stranke političke – Hrvatska“. U *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 8, 171-187, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1971.
- Šidak**, Jaroslav. „Turopoljsko seljačko plemstvo i ilirski pokret“, *Kaj – časopis za kulturu i prosvjetu* 5-6 (1974), 33-41
- Šidak**, Jaroslav. „Regia Scientiarum Academia“, u *Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti*, ur. Blagota Drašković, 171-188, Zagreb: Školska knjiga, 1981.
- Šidak**, Jaroslav. „Stranački odnosi u Hrvatskoj prije 1848.“, u *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*, 125-151, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest, 1973.
- Šišić**, Ferdo. *Hrvatska povijest. Treći dio: od godine 1790. do godine 1847*. Zagreb: Matica hrvatska, 1913.
- Šokčević**, Dinko. *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata: kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugoga*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2006.
- Šurmin**, Đuro. „Sjeni Ljudevita Gaja“, *Zvono: opća smotra* 16 (1909), 450-472
- Švoger**, Vlasta. *Zagrebačko liberalno novinstvo 1848.-1852. i stvaranje moderne Hrvatske*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2007.

Tkalac, Imbro Ignjatijević. *Mladenačke uspomene iz Hrvatske (1749-1823; 1824-1843)* pripremila Andrea Feldman. Karlovac: Gradska knjižnica „Ivan Goran Kovačić“; Matica hrvatska, 2002.

Ulčnik, Ivan. „Galerija slika gradskih načelnika“, *Zagreb: revija Društva Zagrepčana*, 6 (1938), br. 5, 187-188.

Ulčnik, Ivan. „Zagrebački podnačelnik Pavao Hatz“, *Zagreb: revija Društva Zagrepčana*, 6 (1938), br. 2, 58-74, br. 4, 122-134.

The Social Structure Of *Horvatsko-Vugerska Stranka* (Croatian-Hungarian Party)

Arijana Kolak Bošnjak
Croatian Institute of History
Opatička 10
10000 Zagreb
Croatia
E-mail: akolak@isp.hr

Summary

Horvatsko-vugerska stranka (Croatian-Hungarian Party) was founded in 1841 and included members from various social layers: aristocracy, petty nobility, citizenry, several prelates and members of minor clergy, as well as a large group of persons belonging to a special social group: high-ranking military functionaries. Nevertheless, the party's membership consisted mostly of nobility, especially petty noblemen from Turopolje. Because of the party's social structure, Croatian historiography has so far viewed it in a rather negative light, as conservative and struggling to preserve the feudal political and social relations, including the noble privileges. This article uses documentary sources in order to show that the membership of Horvatsko-vugerska stranka was very heterogeneous as to its social structure, which leads to certain conclusions and also raises new questions on the reasons that the particular social groups may have had for joining the party. The author has proposed some new guidelines for further research on this political party, especially in the light of its links to the Hungarian liberals.

Keywords: Horvatsko-vugerska stranka (Croatian-Hungarian Party), social structure, the 1840s, nobility, citizenry